

Ђорђе Стојановић*

Институт за политичке студије

Владимир Илић**

Висока школа социјалног рада

СТРУКТУРАЛИЗАМ И ПОСТСТРУКТУРАЛИЗАМ: ТЕОРЕТСКЕ ТЕНЗИЈЕ И ДИМЕНЗИЈЕ***

Сажетак

У овоме раду се упоређују и критички пропитују најважније карактеристике структурализма и постструктурализма као две изузетно важне теоријске оријентације за разумевање актуелне друштвене и политичке стварности *in genere*. У том смислу, анализирају се теоретске премисе/концептуализације: структуре, субјекта, идентитета, језичких форми, реторских инкохерентности текста и генеративних консеквенција моћи, то јест контекстуализације њених историјски датих/наслеђених институција и пракси. Поред тога што рад покушава и да попуни евидентну празнину која влада на нивоу разумевања ова два дискурса у оквиру српског политиколошког простора, он пледира и за њихову интензивно пројектовање/примену у интерпретацији индигене српске политичке реалности. Рад третира постструктурализам и као својеврсну интринсичну критику структурализма, и као „структурализам структурализма”, неку врсту, јако слободно речено, „мета-

* Имејл-адреса: djordje.stojanovic@ips.ac.rs.

** Имејл-адреса: vladimir.ilic@asp.edu.rs.

*** Рад је настао у оквиру научно-истраживачке делатности Института за политичке студије, коју финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

структурализма”. Притом, постмодернистички мета-наратив се доживљава као културна манифестација/валенција академски формулисаног мета-наратива постструктурализма.

Кључне речи: структурализам, постструктурализам, постмодернизам, идентитет, субјект, структура, друштво, моћ, политика.

УВОД/ПРЕЛУДИЈУМ

Структурализам и постструктурализам се врло често идентификују као идејни извори постмодернистичке теоретске мисли. У зависности од специфичног „академског мизансцена”, то јест лично или групно профилисаног уважавања или неуважавања истог (постмодернизма), третирају се или као револуционарно „експлозивни” или као потпуно небитни/маргинални, чак конзервативни теоретски пројекти/програми (видети: Koljević 2010, 2018; Stojanović 2013, 2016; Sarup 1993; Dosse 1997a, 1997b; Williams 2005; Lundy 2013; Han 2014). Било како било, „неумерена” глорификација као и „немилосрдна” дискредитација не пружају баш најбољи увид у оно шта неки концепт заправо јесте, колико значи или колико може да значи. Овај рад има за намеру да „рекалибрише”/ублажи те опречне позиције и приступе, те да их „приведе”, колико год је то могуће, правој мери академско-истраживачког вредновања, то јест прихватања или одбијања.

У овоме раду се, дакле, упоређују и критички пропитују најважније карактеристике структурализма и постструктурализма као две изузетно важне теоријске оријентације за разумевање актуелне друштвене и политичке стварности *in genere*. У том смислу, анализирају се теоретске премисе/концептуализације: структуре, субјекта, идентитета, језичких форми, реторских инкохерентности текста и генеративних консеквенција моћи, то јест контекстуализације њених историјски датих/наслеђених институција и пракси. Поред тога што рад покушава и да попуни евидентну празнину која влада на нивоу разумевања ова два дискурса у оквиру српског политиколошког простора, он пледира и за њихову

интензивно пројектовање/примену у интерпретацији индигене српске политичке реалности. Додајмо, једним делом рад третира постструктурализам и као својеврсну интринсичну критику структурализма, и као „структурализам структурализма”, неку врсту, јако слободно речено, „мета-структурализма”.

АНАЛИТИЧКА „ЗАКЉУЧАВАЊЕ/А” И „ОТКЉУЧАВАЊЕ/А” СТРУКТУРАЛИЗАМА

Пре свега, рецимо да се политика, са једне стране, бави недоумицама („апоријама”) повезаним са индивидуалном моћи над другим појединцима, моћи која је капацитет/потенцијал, која је расположива, за реализацију властитих интереса у неком специфичном социјалном окружењу (Thiele 2002, 72–73). Означимо такву позицију модернистичком и рецимо да она подразумева појединчево свесно упражњавање моћи попут независног агента обележеног са фиксираним и избалансираном (репетитивном/итеративном) природом, те релативно стабилним, препознатљивим и слободно селектованим интересима. Са друге стране, политика је фокусирана и на моћ друштвеног окружења над појединцем, моћ која форматује (ствара), деформатује („раствара”) и реформатује (трансформише) његове идентитете. Означимо такву позицију постмодернистичком. Она је упућена на индивидуалне и колективне интересе проистекле из „деинстантизованих” индивидуалних и колективних идентитета, оних који су обликовани/„утврђени” одређеним протоком времена, потврђени устаљеним „протоколима”.

Та моћ друштвеног окружења се не може редуковати на (аутохтону/генуинитетну) традицију или обичаје, то јест на појединца који користи традицију и обичајну праксу зарад остварења посебних/појединачних циљева. Она, моћ социјалног окружења *per se*, је усмерена на многострукост, поливалентност и целовитост интерних односа традиција, обичаја, пракси и институција, то јест на друштвену структуру коју претходне компоненте чине (Thiele 2002, 73). Супротност структурализму је „ултра-модерни” методолошки индивидуализам. Он полази од претпоставке да је друштво симплификована агрегација/ акумулација појединачних деловања и релација. То је сасвим

другачије од структуралистичког, диркемовског веровања да је друштво „нешто”/ентитет који је виши од простог збира/суме његових индивидуалних чланова (Durkheim 2013b, 10).

Тако, по чувеној метафори Емила Диркема (*Emile Durkheim*), а зарад пластичнијег објашњења горе изнетог, ако било коју живу ћелију изразимо као скуп хемијских елемената који је творе нећемо добити живот, тек захваљујући њиховом комбиновању/амалгамирању, тек кад их третирамо као целину, добијамо односни феномен (Durkheim 2013b, 10). Рецимо, ако са једне стране ставимо тераријум са корњачом, а са друге тераријум са свим хемијским супстанцама које налазимо у претходном – нећемо добити корњачу, камење и земљу. Ради се о нечему „вишем” (животу) што није само комплекснији феномен, него је квалитативно другачији. Друштво не затиче већ спремљену потку/„хумус” свога опстајања у свести појединца, оно је аутономно/индепендентно и ствара: самостално гради услове свога опстанка (Durkheim 2013a, 273). Иако је друштво незамисливо без појединаца, они су више његов резултат/исход него што га креирају/дизајнирају.

Диркемово схватање на савремено друштво проширује Пјер Бурдје (*Pierre Bourdieu*). Његови базични социолошки концепти су: (1) хабитус – динамични пресек структуре и акције, личне и групне/колективне историје који за појединца представља сет инструкција, принципа и диспозиција за усмеравање ка овој или оној пракси, шаблони/диспозиције перцепције и мишљења (Bourdieu 2013, 82–83); и (2) поље – социјални простор структурисан преко три аспекта: (2.1) хијерархизованих односа моћи изражених у форми различитих врста капитала, (2.2) аутономних предмета борбе карактеристичних за свако поље и (2.3) непропитујућих, постулираних правила/знања унутар дате социјалне ситуације/заплета, познатих и као докса (*doxa*), сваки појединац заузима одређену позицију у (нпр. политичком, економском, националном, културном. међународном или симболичком) пољу (Bourdieu 1993, 72–77).

Хабитус је интернализовано друштвено поље/социјална структура. Њена неексплицитна правила/конвенције се уче свакидашњим битисањем, уобичајеним животом који

подразумева партиципацију у компликованим мрежама друштвених релација, сличним људском несвесном, преко ефеката/последика, индиректних образаца понашања (Thiele 2002, 75). Социјална структура се може одредити као специфични *sui generis* социјални композитум (ентитет). Као и за Диркема, по Бурдјеу, социјална текстура није просто мултипликовање појединачних деловања, те се не може свести на интеракције и праксе преко којих бивају изражена (Bourdieu and Wacquant 1992, 113). Она често није индивидуално регистрована, јер су појединци превише усредсређени на понашање, њима сличних, других појединаца.

Може се слободно рећи да су структурализам и постструктурализам, као филозофије језика *par excellence*, значајно проширили зону свога утицаја. Све је, на крају, довело до драматичног „језичког заокрета” у друштвеним наукама (Rorty 1992). Структурализам се јавио као француски интелектуални одговор на чврсте теорије субјекта, субјективистички обојену мисао феноменологије и послератног егзистенцијализма (Lemert 2005, 102). Питање да ли постоји нешто ван нашег свесног/освешћеног искуства је разрешено у корист субјективног искуства објекта. Такав начин резоновања је пренешен и на друштвену теорију, где се појединац априорно интерпретирао као субјект свести/свесности. Структурализам је био потпуно нова интелектуална парадигма. За разлику од егзистенцијализма, са акцентом на дело Жан Пол Сартра (*Jean-Paul Sartre*), који је од феноменологије преузео њену главну аналитичку оптику: свест, структурализам се окренуо ка лингвистици Фердинанда де Сосира (*Ferdinand de Saussure*).

Сагласно „сосировској” поставци (Saussure 2011; Singh 2004, 19–24), језик (*langue*) представља релативно стабилни, подсвесно усвојени, знаковни систем са апстрактним правилима и прописима (унутрашњом граматиком и вокабуларом), који регулишу деловање дугачког низа његових дивергентних елемената карактеристичних за неку говорну заједницу, док говор (*parole*) представља актуелну употребу језика у „ораторској” пракси, говорни чин који обухвата индивидуалну употребу језика (Stojanović 2013, 41). Говор је, дакле, хетероген, поливокалан и поливалентан, појединачни чин селекције и актуализације, док је језик структуриран, он је више хомоген,

„задат” или систематичан/монолитан, погодан/отворен за научни дискурс, за научни начин проучавања (Нап 2014, 39).

Поред тога, постоји диференцијација између: (1) означитеља, то јест речи (звучне представе или обрасца), и (2) означеног, то јест објекта (појма, идеје, концепта или менталне представе), који као комбинација преко чина мисаоно-духовног разумевања чине или обликују знак. Онога момента када је успостављена веза између означитеља и означеног у самом језику, за говорника она постаје „природна” и недељива, мада је њихова повезаност арбитрарна/произвољна. Тако, рецимо, реч „бор” се састоји од слова „б”, „о” и „р” и нема никакав однос према објекту који затичемо у свету. Међутим, за нас који говоримо српски, „бор” је тачно одређена ментална представа специфичног објекта. Однос између означитеља („бор”) и означеног (стварног објекта) је, дакле, друштвено конституисан, оснажен и одржаван (Нап 2014, 41).

За Сосирову лингвистику, поред разликовања језик-говор и означитељ-означено, релевантни су и бинарни опозити: синхронично-дијахронично и инфраструктурно-супраструктурно. Под појмом „синхронично” подразумевају се структурне одлике језичког система у некој датој историјској тачки, док се појам „дијахронично” реферира на историјску перспективу језика, на еволуцију његових елемената кроз различите историјске стадијуме. Коначно, инфраструктура се односи на скуп темељних односа који објашњавају супраструктуру. Језик је, заправо, инфраструктура говора.

Настојећи да прошири и популаризује Сосирове идеје, Ролан Барт (*Roland Barthes*) почиње од тога да је мит семиолошки систем, то јест систем комуникације (1991, 110–116, 107). Мит није дефинисан предметом своје поруке, већ је начин, модус/облик саопштавања исте. У складу са тим, постоје његови формални, а не супстанцијални, лимити (Barthes 1991, 107). Све може бити мит. Надаље, по њему, насупрот устаљеној формули, ми у сваком семиолошком систему разликујемо не два него три појма. Означитељ који изражава означено сугерише корелативну везу, а не неки линеарни однос, па тако поред њих можемо констатовати и појам знака, који представља њихову укупни асоцијативни износ/своту.

Барт то појашњава преко примера „букета ружа” које многи користе да би сугерисали властиту страст (Barthes 1991, 111–112). Наизглед, у примеру не затичемо ни означитеља ни означено (руже и страст), већ „пострашћене/острашћене/пасионизиране” руже. Међутим, аналитички ракурс открива три концепта. Руже испуњене/прожете са страшћу се могу анатомизовати на руже и страст, које постоје и пре него што буду интегрисане у трећи објект – знак. Наиме, овде је тешко побркати руже као означитељем са ружама као знаком. Означитељ је празан, знак је испуњен/сатуриран/импрегниран значењем. Саобразно томе, означавајућа свест омогућава да се за конзумента мита однос између означитеља и означеног може окарактерисати као природна релација, Историја метаморфозира у Природу (Barthes 1991, 108, 128, 130).

По Клод Леви-Стросу (*Claude Levi-Strauss*), корифеју структуралистичког тabora, уважавање услова где системи Истине бивају претворљиви/„разменљиви”, те симултано прихватљиви за више субјеката, омогућава да скупу тих услова доделимо статус објекта аутономног у односу на било који субјект (*Levi-Strauss* 1999, 44–45 цитирано у *Lemert* 2005, 102). Користећи се Сосировом семиологијом он се бави феноменом примитивне религије (*Levi-Strauss* 1995, 428), посебно изучавањем мита. По њему, фундаментални митови на којима почива друштвени живот нису космолошки производ креативних способности неког појединца - „демијурга”, нити су урођене/дате менталне категорије, већ су израз специфичне структуре колективних менталних матрица, колективног мишљења (*Levi-Strauss* 1966).

Као што су реченице спољни видови граматичког кодекса, тако су културне институције спољне манифестације универзалних структура. Као што сваки појединац може створити плетору реченица конвергентних граматичким правилима која дефинишу употребу речи и израза, тако су и различити културни сценарији, културни феномени и епифеномени, конгруентни/структурирани одређеним неписаним правилима која су, „више или мање”, иста за све људе. Ваљало би напоменути, да је Леви-Строс структурализам више сматрао научним методом него спекулативним мишљењем, то јест филозофијом. Било како било, на церемонији додељивања

престижне Еразмусове награде (Erasmus Prize) 1973. године ће изјавити да му је драго што структурализам више није у моди, јер је многобројне приступе који су се позивали на његов рад сматрао алтерацијом његовог првобитног структуралистичког програма (Dosse 1997b, 115).

Ентони Гиденс (*Anthony Giddens*), опет, уводи концепт структурације као замену за дуалност структуре (Giddens 1979, 5). Друштвена структура је и медијум и исход репродукције социјалних пракси. Наиме, социјалне структуре репродукују социјалне праксе, док социјалне праксе генеришу, подржавају и одржавају социјалне структуре. Сваки друштвени актер је верзиран у друштвену репродукцију друштва коме припада, чији је члан. Ту компетентност/мериторност можемо поделити на практичну освешћеност/свест и дискурзивну освешћеност/свест. Прва подразумева имплицитне залихе знања повезане са друштвеним активностима, док друга подразумева знање које актери изражавају на нивоу дискурса. Сви актери донекле дискурзивно пенетрирају у друштвене системе чијој конституцији доприносе. Структурација, дакле, подразумева едуковане и стабилне људске агенте/субјекте, те партиципацију у процесима дефинисања окружења у коме исти живе. Тај стабилни субјективитет Гиденс означава као „онтолошку сигурност”, као рутинизовани карактер друштвеног живота (Giddens 1979, 219).

Све у свему, рану фазу структурализма карактерише интензивна окренутост ка науци и научном методу. Тај научни квалитет је привлачио и све оне марксисте који се, мање или више, нису слагали са беспоговорним приматом идеолошког у тада актуелном марксизму, што ће претрпети промену у структуралној варијанти истог. Луј Алтисер (*Louis Althusser*) ће се, тако, вратити *Kapitalu* Карла Маркса (Marks 1978) као језичком систему, као херметички затвореном тексту који је прожет/„нафилован” аутентичном логиком или, чак, многоструким логикама. Сва оригиналност Алтисеровог приступа се, заправо, огледа у откривању онога што Маркс није експлицитно рекао у ономе што је написао/саопштио/публиковао. Дакле, у разоткривању онога шта је „прећутано” у његовом опусу, у афирмисању проблематике која уопште није

препозната, у пропитивању структуралног односа „невиђеног” у „виђеном” (Lundy 2013, 78).

Неслажући се са постојањем телеолошке димензије историје, Алтисер ће сматрати да су појединци пуки носиоци/агенти структуралних функција, епистемолошки и бихевиорално обликовани према мустрадама/нацртима/аранжманима који трансцендирају културу и време (Althusser 1976, 99; Choat 2010, 23). Историја је процес без субјекта и циља/циљева, њен мотор/пропулзор је класна борба. Одбацује се, дакле, волунтаристичка и есенцијалистичка перцепција човека, то јест класе. Структурални „алгоритми” који форматују људе су ван индивидуалне контроле и омогућени су и ишчитавани у трансформацијама лоцираним у конкретним економским односима.

Осим тога, структурализам је, наспрам дијахронијске марксистичке методологије и шире постављене хегелијанске дијалектике, развио свој синхронијски пандан. Синхронијски модел је, наиме, ахисторична. Он није утемељен на историјском развоју и еволуцији компоненти система, већ на схватању да, језички или неки други, систем треба интегрално разматрати у смислу разоткривања онога што је „сакривено, притајено или неисказано” (Lundy 2013, 72–73). Такав приступ полази и долази до тога да су структуре универзалне.

Апострофирајмо, горе споменуто алтисеровско „невиђено/не-визибилно” је заправо лоцирано у самом нуклеусу „виђеног/визибилног/флагрантног” текста *Капитала*, па је, у складу са тим, форма „виђеног”. Као такво, оно захтева и посебан метод изучавања који Алтисер назива „симптоматичним ишчитавањем” (Althusser and Balibar 1970, 86). Ради се о идентификовању дискурса „прећутаног”, који настајући у вербалном дискурсу продукује лакуне, вакуитете или празнине као пропусте у свој његовој ригорозности/стриктности или као отворене спољне границе у њега инсталираних напрезања/„токова”.

АНАЛИТИЧКА „ЗАКЉУЧАВАЊЕ/А” И „ОТКЉУЧАВАЊЕ/А” ПОСТСТРУКТУРАЛИЗАМА

У најмању руку постструктурализам можемо да одредимо као иманентну критику структурализма. Под његовом интелектуалном инаугурацијом/установљењем се обично подразумева излагање Жака Дерида (*Jacques Derrida*) одржаном 21. октобра 1966. године на балтиморском Џон Хопкинс (*Johns Hopkins*) Универзитету (Derrida 2002, 351–371). Мисаона поента рада је структуралност структурализма (Derrida 2002, 351–352). Критички нуклеус је оријентисан на поимање „центра” код Леви-Строса. Тај „центар”, аспект структуре, се схвата као одређујући концепт, трансцендентални означитељ, нешто што објашњава природу саме структуре и омогућава „играње”/варирања унутра ње саме. Он изражава метафизичке тенденције укупности/тоталитета, (све)присутности/(омни) презентације и порекла.

Структура има ограничавајућу природу, своје границе: слободно „поигравање” унутар ње саме је лимитирано. Ерго, сваки текст/дискурс има своју интенционалну структуру (Grosz and Sidner 1986, 178–179), начин на који су ствари организоване у складу са неким примарним, исходним, усмеравајућим обрасцем. Међутим, причати о (унутрашњој) интенционалној структури није исто што и причати о „интенционалној особи”, то јест аутору, бићу или идеји, који су је створили, „омогућили” њено постојање/егзистенцију, јер се они/он заправо налазе споља, ван структуре. Центар, тако, и јесте и није центар.

На тој линији, метафизика представља перманентно призивање идеје из које је све екстраховано/изведено, нечега што је први узрок (*prima causa/causa sui*), што је одговорно за све што јесте (Бог/теоцентричност, трансценденталност/и, освешћеност/свест, човек/антропоцентричност итд.). Данашњи трансцендентални означитељ је „догађај”. Свет више није „просветитељски” антропоцентричан, постао је лингвистичан (Derrida 2002, 358). Одсуством центра (порекла/корена/генезе), све је постало дискурс. Због позиције „интенционалне особе (аутора, бића или идеје)”, Дерида је, ипак, свестан опасности када се тврди да је све језик/дискурс. Нешто што је део структуре,

симултано је и ван ње. На пример, Бог је створио свет/човека, па је постао скривени Бог (*Dieu caché*), он је одсутан из света али је и његова структура. Међутим, са језиком се то не дешава. Језик се стално манифестује говором, урођен је у самог себе: он није ништа друго до говор. Немогућност те дистинкције довела је до увођења појма „догађаја”.

Било како било, у де-центрирајућем филозофском опусу Жака Дерида језички означитељ никада није директно/непосредно повезан са означеним, идентичност речи и ствари или мисли није могућа, они никада нису једно. Сосиров модел знака се базира на претпоставци да означитељ и означено представљају две различите стране једног истог новчића, док код Дерида означитељ и означено константно раскидају везу у бескрајном низу нових комбинација/варијација/мутација. Док би се структуралистичка поставка могла представити као симетрични ланац на чијој се свакој карици са једне стране налази означитељ а на другој страни означено, дотле је нова поставка сличнија бесконачној тканини где ниједан елемент или компонента нису фиксирани/инваријантни већ се налазе у сталном процесу размене и кретања, они нису коначно дефинисани, већ се све налази и може се пратити до свега другог (Derrida 1982; Sarup 1993, 32–58).

Жак Дерида је, иначе, креатор доста утицајног концепта деконструкције. Деконструкцију можемо да одредимо као демотирање/распакивање концептуалних противречности, као растављање/разлагање хијерархијски устројеног система мишљења, који после тога може бити постављен унутар другачијег текстуалног значења, то јест попут пажљивог тражења апорија, слепих тачака или момената интерних противречности, где текст нехотице открива дисхармоничност/дивергентност између реторике и логике, између онога што свесно жели рећи и онога што је, насупротив томе, присиљен говорити (Norris 1987, 19).

Као главне деконструктивистичке карактеристике можемо идентификовати: (1) немогућност да се неки текст/дискурс сведе на једну супстанцијалну поруку, исти текстуални/дискурзивни предложак се може интерпретирати на више легитимних начина, не постоји петрификована есенција, сама

интерпретација зависи од историјских датости и распореда моћи; (2) критици бинарних опозиција у смислу да сваки пол бинарне осе зависи од онога другог, ради се о форми њихове интегрисаности, где између њих постоји значајан број суптилних нијанси, а не само непремостива разлика и *privilegium prioritatis* једног пола (категорије, елемента и сл.) над другим; (3) отклону према метафизичкој поставци историје базираној на њеној рационалности, интелигибилности, телеологичности, контролисаности и каузалности, то јест према „природности” политички мотивисаних историјско-реконструктивистичких наратива, деконструктивистичка генеалогичка људске историје потенцира контингентност историјске продукције њеном денатурализацијом, деесенцијализацијом и дереификацијом (Stojanović 2013, 44–47).

Поред темата центра, порекла/генезе и тоталитета карактеристичних за филозофски вокабулар Жака Дериде, како је већ сугерисано, једно од важних питања постструктурализма је било и демонтирање тада важећег модела егзистенцијалистичког субјективитета. Рецимо прво да је Жак Лакан (*Jacques Lacan*) аплицирао/пренео структуралистички програм на психоаналитички метод (Lacan 2001, 54). По њему, развој ега је у инфантилном периоду обележен неразумевањем свога тела као јединствене целине, оно је фрагментарно. То се мења онога момента када се исто препозна, буде виђено, у огледалу или некој другој рефлектујућој површини, долази до идентификације, субјект поприми „спекуларни лик” са којим се у потпуности поистовећује/изједначава (Lacan 2001, 1–2). Тај спекуларни/рефлексни лик, коме Лакан додељује термин *imago*, представља идеално Ја, репрезентацију ега, али не и его сам (Нап 2014, 46). Пре него Ја сусретне *imago*, оно не постоји. То повлачи за собом како чињеницу да је прото-природа формулисања Ја/Ега фрагментарна, тако и то да је само формулисање друштвено профилисано, да има друштвену природу.

Идентификовање свога физичког присуства као стабилног и персистентног у „фази огледала” често није усаглашено са унутрашњим искуством које може бити полиморфно. Евидентна је, дакле, дискрепанца/алијенација или асиметрија/отуђење између Себе и Себе-слике/одраза. Због тога што је

знање о себи самом друштвено посредовано, бити свестан значи бити посматран и контекстуализован од стране спољног агента (Lacan 2001, 4). Човекове жеље, као и његове знање, су посредоване преко жеља Других. По Лакану, наше Ја, наше моделовање осећаја Себе, је продукт неспоразума/несугласице у односу на *imago* (Lacan 2001, 5). У оптицају је „празни субјект”, у „епицентру” идентитета је „вакуола”/празнина/недостатак. Док код Дериде препознајемо децентрирање као аверзију према приказивању односа означитеља и означеног у складу са неким знаковним режимом, код Лакана идентитет остаје „децентрирано” јединствен и целовит.

Полазећи од тога да је друштво без односа моћи пука апстракција, Мишел Фуко (*Michel Foucault*) анализира осамнаестовековни утопистички пројекат Цереми Бентама (*Jeremy Bentham*), паноптичке казнионице за профилаксу и куративу друштвених болести (Bentham [1787, 1791] 1991), трансферујући логику дисциплинујуће моћи из интерног институционалног окружења, мониторинга који не бива примећен од стране надгледаних, на целину друштва и проучава је као интернализацију надгледања која резултује хибридним самонадгледајућим/самоконтролишућим субјектима (Foucault 2000а, 343). Напоменимо, када говоримо о дисциплиновању онда подразумевамо три врсте механизма: (1) норме и дискурсе; (2) дисциплинујуће технике и технологије; и (3) ритуале и церемоније (Leatherman 2008, 11). Паноптичка матрица, „синоптичка машинерија”, дакле, постаје главно средство за управљање популацијом преко дисеминације моћи, она обухвата не само сегментацију и диференцијацију, већ и идентификацију и разумевање (ми тачно знамо како треба да се понашамо у позоришту или на факултету).

Правно поимање моћи је утемељено на институцијама позитивних и негативних санкција, на законским механизмима одобравања или прохибиције одређених типова понашања, уз третман државног суверенитета као непропитујућег и датог, док за Фукоа (Foucault 1978, 92–96) моћ представља спектар сила, са следственим платформама, прорачунима и стратегијама, заснованим на одређеним циљевима и задацима, које правну димензију уопште чине могућом. Те силе, кластери техника и тактика доминације, се налазе у сталној међуигри оспоравања,

подржавања, оснаживања и преображавања, те их карактерише конкретна динамичка форма историјског деловања. Тако конципирана моћ није ничије власништво, она се, у крајњој консеквенци, не може поседовати, већ се, у опозицији неком финалном стању и не познајући разликовање између субординираних (оних којима се влада) и субординирајућих (оних који владају), перпетуирано продукује и репродукује као интенционална и несубјективна.

Оповргавајући валидност аргументационом редуковању државе на идеју унитарног центра моћи, измештајући њено поимање, преко истраживања перспектива гаврнменталитија (*governmentality*) и биомоћи, ка парадоксалном ансамблу различитих процеса и пракси, Фуко је државу стратегијски детронизовао у смислу примарне мете политичких антагонизама и конфронтација. Одбацујући, дакле, државу као место где извире и увире моћ, он је акценат ставио на пермутацију апсолутног суверенитета државе осамнаестог века са дискурсима и праксама мониторинга/надгледања, контроле, дисциплиновања и уређивања/„уподобљавања” популације.

Додајмо, Фуко своју микро-анализу моћи темељи на проучавању диспозитива/апаратуса, под којим подразумева хетерогену целину састављену од дискурса, институција, архитектуре, регулаторних одлука, административних мера, науке, морала, филантропије, како од онога што је речено тако и од онога што није речено (1980, 194). Симултано, дефинишући, дакле, апаратус као систем релација између претходно идентификованих елемената, под концептом гаврнменталити (*governmentality*) Фуко подразумева скуп апаратуса који задобијају разнолике форме доминације унутар друштва, док биомоћ обухвата скуп механизма преко којих основне биолошке одлике људске врсте постају објект политичке стратегије, опште стратегије моћи (Foucault 2009, 1).

За ову студију је релевантно и Фукоово дистингвирање генералне од тоталне историје. Наиме, оспорава се, што је аналогно постмодернистичком начину резоновања, поставка тоталне историје као неког солидног језгра друштва. Оповргава се кохерентност, конзистентност и извесност поредака који владају социјалним стварима и односима,

јер оно што је интересантно у разумевању и проучавању друштва је баш одсуство фундаменталног (Foucault 2000b, 356). Фуко је заправо резервисан према универзалном и вечном, те, увођењем концепта генералне историје, искључиво оријентисан на партикуларно и специфично. Још једна важна ствар, чворишно место за постструктуралистичке мислиоце је дебатоване „аутора” и „ауторства”, јер заправо разоткрива позицију идентитета и субјективитета преко конститутивног карактера језика.

По Ролану Барту, сама нарација, наративни код и/или приповедање представљају руптуру/нарушавање односа између аутора и његовог дела. Чин писања је преломница која подразумева говор језика, а не ауторску варијанту (Barthes 1977, 142). Концептуализација ауторства иде у два смера. Један води ка традиционалном аутору-Богу, а други ка аутору медијатору (Barthes 1977, 142, 146). Алтерација значаја аутора (и ауторства) се завршава тако што његове примарне/пресудне намере нестају/ишчиљавају. Текст се не врти око једне водеће/монолитне/монофоне идеје. Он је мултидимензионалан, мултикултуран, мултиформан и мултиполаран. Као такав, текст је хипертекстуалан, интертекстуалан (Kristeva 1980, 36) и хетероглосичан (Bakhtin 1981, 291–291). Он је отворен простор за различита читања и интерпретације, како на нивоу партикуларног искуства и увида уникатног читаоца, тако и на нивоу односа између више различитих текстова које инкорпорира.

По Мишелу Фукоу, релевантност аутора у некој култури се не изводи из односа према неким конкретним, актуелним ауторима већ из онога што назива „ауторска функција” (Foucault 1977, 124–131). Аутор постаје метафора власничког, капиталистичког начина производње, његов хегемони субјект. Он, дакле, не само да је конструисан својим делом, него је и произведени субјект: ауторство је модалитет репрезентовања субјектове локације генерисане неким специфичним друштвено-историјским окружењем. Поред тога што је метафора капиталистичког продукционог система, аутор, прецизније: ауторово име, је и метонимија капиталистичког, или неког другог, дискурса. Ауторово име га, заправо легитимизује, одређује специфични манир његове егзистенције (Foucault

1977, 123). Притом, тај дискурс није „инстант” природе, он се не конзумира и нестаје у „једном даху”, његов статус и формула перцепције су регулисани културом унутар које фунгира.

Преузимајући од постструктурализма идеју да су субјекти конституисани преко комуникативних чинова и структура, Марк Постер (*Mark Poster*), се бави променама у комуникационим обрасцима које подразумевају и трансформацију самог субјекта (Poster 2007, 11). Наиме прелазак са усменог и писаног језика на електронску варијанту реконфигурише и дестабилизује субјектов однос према свету и одузима му могућност да аутономно и рационално процени своје могућности. Дошло је до диференцијације речи у односу на ствари, оне више нису повезане са њима, окупирале су њихово место.

Језик се „окренуо” самом себи, преобразио се у само-референцирајућу ствар (Poster 2007, 15). За субјект је постало бесмислено, узалудно и „сизифовски” да трага за реалношћу у интензивном и сталној флукуацији означитеља. Друштвени живот је постао пракса позиционирања субјекта за рецепцију и интерпретацију деконтекстуализованих порука. Престали смо да будемо сесилни, укореењени у времену и простору, и, између осталог, захваљујући електронској трансмисији симбола, постали „ризомски ваганти”, номади који лутају планетом без потребе за телесним померањем.

Инкременталност знања, свакако не значи декременталност разумевања, као што не значи ни његово пропорционално, аутоматско увећавање. Имајући ово на уму, ни фикционалност/литерарност/имагинативност не треба омаловажавати у смислу неке научне, епистемолошко-когнитивне, неупотребљивости или инфериорности. Тако, Стивен Фол (*Stephen Pfohl*) користи триангулацију, комбинацију различитих метода, од друштвеног критицизма, преко психоанализе, до деконструктивне (ауто)етнографије, означавајући их као друштвену научну фантастику (Pfohl 1990, 1992). Програмирана поента таквог приступа није да се читалац пасивно слаже или не слаже са прочитаним, већ да активно партиципира у (раз)откривању властитих историјских и биографских координата.

Жан Бодријар (*Jean Baudrillard*), опет, окреће „Сосира против Сосира”. На тој линији, он разликује три поретка симулакрума, начина како метаморфозира социјална употреба представа/слика/знакова: (1) први или премодерни поредак, где је знак фалсификат реалног, он је илузија, маркер или аналогија реалног; (2) други или модерни поредак, где знак на одређени начин одступа од реалног, али је разлика у великој мери компромитована, симулација се не детектује као таква, почиње се третирати као еквивалент реалном; и (3) трећи или постмодерни поредак- не постоји дистинкција између реалности и репрезентације, постоји само симулација, ствари постају хиперреалне, модел претходи стварности (*Baudrillard* 1994, 1–41; 2002, 135–148).

Претходно сугерише да свет обележава не деформисање већ неповратни губитак перспективе диференцијације знака и репрезентације (*Baudrillard* 1994, 6; 2002, 167). Ствар и њен концепт нису више дистингвирани. Репрезентација чува/„препарира” дистанцу и везе са оригиналом, док симулација/симулакрум анихилира и дистанцу и везе. Значење је одвојено од појавности, еквипотентне интерпретације постају носећи елемент разумевања. Бодријар сосировски „арбитражни означитељ” преноси на план саме стварности. Репрезентација стварности је „изгнана” из поља Истине, која је апсорбована симулацијом/симулакрумом. Корелација између означитеља и означеног је „нивелисана”, знак реалног је постао сама реалност. Сигурност/„истинитост” истине више није толико извесна/подразумевајућа.

ЗАКЉУЧАК/КОДА

Мање или више, теоретске постулате на којима почивају структурализам и постструктурализам, од којих издвајамо анти-фундационализам и анти-есенцијализам, можемо констатовати у различитим научним дисциплинама/регистрима: од социологије и етнологије, преко политикологије и права, па до историје или, чак, теологије. Интерна тематска конфигурација постструктурализам обухвата темате децентрализације, анти-генезе/анти-порекла и анти-тоталитета. Постструктурализам гаји специфичну врсту репулзије према мета-наративима било

које врсте, он одбија категоризацију, статичност и фиксираност било које врсте у корист кинетичности и флуидности различитих социјалних, вертикалних и хоризонталних, статуса, профила и идентитета. Притом, постмодернистички мета-наратив се доживљава као културна манифестација/валенција академски формулисаног мета-наратива постструктурализма.

Постструктурализам не прихвата да је друштво конструисано/хомогенизовано, то јест да почива и да се трансформише, преко изузетно моћних и утицајних институција/традиција базираних на ахисторичним, унисоним, једнодимензионалним, моносемним или сингуларним идејама/логикама. Насупрот томе, он је, као и постмодернизам, мултиперспективан, контекстуалан и хисторичан, фокусиран на специфичне културе, структуре, социјалне граматике и текстове. За разлику од структурализма коме је примарно да научно детерминише те универзалне социјалне структуре, постструктурализам је упућен на то да их дезавуише, да смањи наше поверење у њих. Рецимо на крају, следећи оно што говори Џејмс Вилијамс (*James Williams*), да постструктурализам заузима важну позицију у ономе што се може означити као „Нео-просветитељство” (*Williams 2005, 153–167*). Он располаже са потенцијалима да постане ревитализујућа енергија потребна за обнављање стваралачких и критичких атрибута свих видова друштвеног живота у смислу реализације ургентно потребних промена. Ерго, његово даље изучавање, популарисање и примењивање представља један од важних задатака српске научне, то јест политиколошке, заједнице/сцене.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Althusser, L. and E. Balibar. [1965] 1970. *Reading Capital*. London: New Left Books.
- Althusser, Louis. 1976. *Essays in Self-Criticism*. London: New Left.
- Bakhtin, Mikhail Mikhailovich. 1981. *The Dialogic Imagination: Four Essays*. Austin: University of Texas Press.

- Barthes, Roland. 1977. "The Death of the Author". In *Image-Music-Text*, ed. Stephen Heath, 142–149. London: Fontana Press.
- Barthes, Roland. 1991. *Mythologies*. New York: The Noonday Press.
- Baudrillard, Jean. 1994. *Simulacra and Simulation*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Baudrillard, Jean. 2002. *Jean Baudrillard: Selected Writings*. Stanford: Stanford University Press.
- Bentham, Jeremy. [1787, 1791] 1991. *The Panopticon Writings*. London: Verso.
- Bourdieu, Pierre, and Loic J. D. Wacquant. 1992. *An Invitation to Reflexive Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre. 1993. *Sociology in Question*. London: Sage Publications.
- Bourdieu, Pierre. 2013. *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Choat, Simon. 2010. *Marx Through Post-Structuralism: Lyotard, Derrida, Foucault, Deleuze*. London: Continuum.
- Derrida, Jacques. 1982. *Margins of Philosophy*. Brighton: The Harvester Press.
- Derrida, Jacques. 2002. *Writing and Difference*. London: Routledge.
- Dosse, Francois. 1997a. *History of Structuralism: The Rising Sign, 1945-1966*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Dosse, Francois. 1997b. *History of Structuralism: The Sign Sets, 1967-Present*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Durkheim, Emile. 2013a. *The Division of Labour in Society*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Durkheim, Emile. 2013b. *The Rules of Sociological Method and Selected Texts on Sociology and its Method*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- Foucault, Michel. 1977. "What Is an Author?" In *Language, Counter-Memory, Practice: Selected Essays and Interviews*, ed. Donald F. Bouchard, 113–139. Ithaca: Cornell University Press.
- Foucault, Michel. 1978. *The History of Sexuality*. New York: Pantheon Books.
- Foucault, Michel. 1980. "The Confession of the Flesh". In *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*, ed. Colin Gordon, 194–229. New York: Pantheon.
- Foucault, Michel. 2000a. "The Subject and Power". In *Power*, ed. James D. Faubion, 326–349. New York: New Press.
- Foucault, Michel. 2000b. "Space, Knowledge, and Power". In *Power*, ed. James D. Faubion, 349–365. New York: New Press.
- Foucault, Michel. 2009. *Security, Territory, Population: Lectures at the College de France 1977-1978*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Giddens, Anthony. 1979. *Central Problems in Social Theory: Action, Structure and Contradiction in Social Analysis*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Grosz, Barbara J. and Candace L. Sidner. 1986. "Attention, intentions, and the structure of discourse". *Computational Linguistics* 12(3): 175–204.
- Han, Sam. 2014. "Structuralism and post-structuralism". In *Routledge Handbook of Social and Cultural Theory*, ed. Anthony Elliott, 39–56. London: Routledge.
- Koljević, Bogdana. 2010. *Biopolitika i politički subjektivitet*. Beograd: Službeni glasnik.
- Koljević, Bogdana. 2018. *Demokratija savremenog francuskog poststrukturalizma*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Kristeva, Julia. 1980. *Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art*. New York: Columbia University Press.
- Lacan, Jacques. 2001. *Écrits: A selection*. London: Routledge.

- Leatherman, Janie. 2008. "Challenges to Authority in Global Politics". In *Discipline and Punishment in Global Politics: Illusions of Control*, ed. Janie Leatherman, 1–27. New York: Palgrave Macmillan.
- Lemert, Charles. 2005. *Postmodernism Is Not What You Think: Why Globalization Threatens Modernity*. Boulder: Paradigm Publishers.
- Levi-Strauss, Claude. 1966. *The Savage Mind*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Levi-Strauss, Claude. 1995. "The structural study of myth". *New Studies in Aesthetics* 26: 85–96.
- Lundy, Craig. 2013. "From Structuralism to Poststructuralism". In *The Edinburgh Companion to Poststructuralism*, ed. Benoît Dillet, Iain Mac Kenzie and Robert Porter, 69–95. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Marks, Karl. 1978. *Kapital*. Beograd: Prosveta.
- Norris, Christopher. 1987. *Derida*. Cambridge: Harvard University Press.
- Pfohl, Stephen 1990. "Welcome to the Parasite Café: postmodernity as a social problem". *Social Problems* 37(4): 421–442.
- Pfohl, Stephen 1992. *Death at the Parasite Café: Social Science (Fictions) and the Postmodern*, London: Palgrave Macmillan.
- Poster, Mark. 2007. *The Mode of Information: Poststructuralism and Social Context*. Cambridge: Polity Press.
- Rorty, Richard. 1992. *The Linguistic Turn: Essays in Philosophical Method*. Chicago: University of Chicago Press.
- Sarup, Madan. 1993. *An Introductory Guide to Post-structuralism and Postmodernism*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Saussure, Ferdinand de. 2011. *Course in General Linguistics*. New York: Columbia University Press.
- Singh, Ishtla. 2004. "Language, Thought and Representation". In *Language, Society and Power: An Introduction*, ed. Ishtla Singhand Jean Stilwell Peccei, 17–35. London: Routledge.

- Stojanović, Đorđe. 2013. „Traktat o postmodernizmu, društvu i politici: Quaecumque ab X dicta essent, commentitia esse.” *Srpska politička misao* 41 (3):11–56.
- Stojanović, Đorđe. 2016. „Postmodernizam u društvenim naukama: stanje paradigme.” U „Postmodernizacija srpske nauke: politika postmoderne/politika posle postmoderne”, ur. Đorđe Stojanović i Miško Šuvaković, posebno izdanje, *Srpska politička misao*, 5–35.doi: 10.22182/spm.specijal2016.1.
- Thiele, Leslie Paul. 2002. *Thinking Politics. Perspectives in Ancient, Modern, and Postmodern Political Theory*. New York: Seven Bridges Press.
- Williams, James. 2005. *Understanding poststructuralism*. Chesham: Acumen.

Ђорђе Стојановић*

Institute for Political Studies, Belgrade

Владимир Илић**

The College of Social Work

STRUCTURALISM AND POST-STRUCTURALISM: THEORETICAL TENSIONS AND DIMENSIONS

Resume

This paper compares and critically examines the most important features of structuralism and post-structuralism as two extremely important theoretical orientations for understanding current social and political reality *in genere*. In this regard, the following theoretical premises/conceptualizations will be analyzed: structure, subject, identity, linguistic forms, rhetorical incoherences of the text and generative consequences of power, that is, contextualization of its historically given/inherited institutions and practices. In addition to trying to fill the evident void of understanding these two discourses at the level of the Serbian political space, paper also pleads for their intense projection/application in the interpretation of indigenous Serbian political reality. The paper treats poststructuralism both as a kind of intrinsic critique of structuralism and as “structuralism of structuralism”, a kind of, very freely speaking, “meta-structuralism”.

More or less, theoretical postulates underlying structuralism and post-structuralism, of which we distinguish anti-foundationalism and anti-essentialism, can be registered in various scientific disciplines: from sociology and ethnology, through the political science and law, to history or, even, theology. The internal thematic configuration of post-structuralism includes decentralization, anti-genesis/anti-origin and anti-totality, poststructuralism rejects categorization, positional static, and fixedness of any kind in favor of the kinetic and fluidity of different, vertical and horizontal, social statuses and identities. In doing so, the postmodern meta-narrative

* E-mail address: djordje.stojanovic@ips.ac.rs.

** E-mail address: vladimir.ilic@asp.edu.rs.

is perceived as a cultural manifestation/valence of the academically formulated meta-narrative of post-structuralism.

Poststructuralism doesn't accept that society is constructed, homogenized and transformed through extremely powerful and influential institutions/traditions based on ahistorical, unison, one-dimensional or singular ideas/logic. In contrast, it is, like post-modernism, multiperspective, contextual and historical, focused on specific cultures, structures, social grammars and texts. Unlike structuralism, which is primarily intended to scientifically determine these universal social structures, post-structuralism is directed to repudiate them, to diminish our confidence in them. Finally, following what James Williams says, post-structuralism occupies an important place in what might be called "Neo-Enlightenment" (Williams 2005, 153–167). Poststructuralism has the potential to become a revitalizing energy needed to restore the creative and critical attributes of all aspects of social life in terms of realizing more than necessary changes. Ergo, its further study, popularization and application is one of the important tasks of the Serbian scientific community/scene.

Keywords: structuralism, poststructuralism, postmodernism, identity, subject, structure, society, power, politics

* Овај рад је примљен 1. фебруара 2020. године, а прихваћен на састанку Редакције 5. марта 2020. године.